

ВПЛИВ АКСІОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

- правової культури молоді // *Право України*. – 2004. – №10. – С. 120 – 123.
6. Гумилев Л.Н. *Этносфера: История людей и история природы*. – М., 1993. – С. 503.
7. Гумбольдт В. *Язык и философия культуры*. / перев. с нем. – М.: Прогресс, 1985. – 451 с.
8. *Загальна теорія держави і права* / За ред. В.В.Копейчикова. – К.: Юрін-ком Інтер, 1998. – 320 с.
9. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. *Загальна теорія держави та права: Підручник*. – Львів: “Новий світ-2000”, 2003. – 584 с.
10. Менюк О. *Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура* // *Право України*. – 2001. – №4. – С. 21 – 23.
11. Оборотов Ю.Н. *Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории*. – Одесса, 2002. – С. 98.
12. Овчинников А.И. *Правовое мышление: теоретико-методологический анализ*. – Ростов-на-Дону, 2003.
13. Рабінович П.М. *Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник*. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.
14. Скурухін С. *Правовий менталітет офіцерів Збройних Сил України* // *Право України*. – 2006. – №3. – С. 109 – 111.
15. *Соціологія права: Навч. посібник* / МОН України; Авт. кол.: О.М. Джужа, В.М. Вовк та ін.; За заг. ред. О.М. Джужа. – К.: Юрін-ком Інтер, 2004. – 288 с.
16. Февр Л. *Бои за историю* / Стаття А. Гуревича – М.: Наука, 1991. – 629 с.

Людмила Задорожна, старший лаборант кафедри математики
та методики викладання математики початкового навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ВПЛИВ АКСІОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається роль ціннісних орієнтацій національної самосвідомості особистості, змальовується сутність аксіологічних принципів, які розвивають українську національну ідею, культуру, подаються основні аспекти поширення й впровадження у життя національних традицій українського народу.

Постановка проблеми. Процеси державотворення, націєтворення та побудови громадянського суспільства в нашій країні великою мірою залежать від стану національної самосвідомості як етнічних українців, так і представників національних меншин. Одним із найвагоміших факторів, які впливають на політичне і національне відродження України є, національна самосвідомість її громадян [1, 218]. Етносоціологічні та етнопсихологічні дослідження, проведені останніми роками, засвідчують значні зміни в етнічній самосвідомості націй, які проживають у різних регіонах України [2, 243]. Отже, проблема розвитку національної самосвідомості українського народу є невідкладною і дуже актуальною. Однією з особливостей розвитку сучасного вітчизняного філософського знання є активне застосування ціннісного підходу до реальності як способу пізнання і розуміння людського буття. Відбувається так звана аксіологічна переорієнтація у розв’язанні як традиційних, так і прин-

ципово нових проблем у вітчизняному філософському дискурсі. “Аксіологічна переорієнтація” сприяє рішучому висунуванню й освоєнню філософським мисленням ціннісної проблематики як спеціальної галузі філософського пізнання. Аксіологічний підхід постав як конструктивний, зокрема для розгляду багатьох вузлових питань сучасного українознавства, серед них – генези, становлення і утвердження національної самосвідомості українського народу. Позитивну роль ціннісних орієнтацій у досягненні високого рівня національної самосвідомості особистості неможливо ігнорувати. У зв’язку з цим і постає питання про конструктивну роль аксіологічних систем (сукупності норм, цінностей, переконань, ідеалів та ін.) у формуванні національної свідомості і самосвідомості. Окрім цього, аксіологічний рівень аналізу національної самосвідомості є важливою передумовою існування та розвитку української національної культури за часів глобалізації.

ВПЛИВ АКСІОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Аналіз останніх досліджень. Основні ідеї, принципи та здобутки української виховної традиції, що ґрунтується на базових цінностях української культури, зафіксовані у творах К. Ставровецького, П. Беринди, М. Смотрицького, Л. Барановича, І. Гізеля, І. Галятовського, Ф. Прокоповича, К. Ушинського, М. Драгоманова, В. Каразіна, М. Грушевського, В. Антоновича, Д. Яворницького, В. Перетца та ін. Проблема та вивчення суті та ролі аксіологічної проблематики стали відображатися в працях таких багатьох дослідників, які виокремлюють деякі групи наукових досліджень. Першу групу становлять “класичні” праці з філософської теорії цінностей (Р.Г. Лотце, Г. Ріккерт, О.Ф. Лосєв, М.О. Бердяєв), культурології і філософії людини, безпосередньо пов’язані з аксіологічною проблематикою (М. Шелер, Х. Плеснер, Е. Шпрангер, Ф. де Соссюр, Ф. Брентано, В. Штерн) [3, 34]. Ці автори по-різному формували і розв’язували проблему цінностей. Але їх поєднувало одне: пов’язування проблеми цінності з проблемою пізнання людиною буття як системи певним чином організованих цінностей. Другу групу становлять праці радянських філософів, предметом дослідження яких була аксіологія як особливий розділ філософського знання і її прикладні аспекти. Методологія – діалектико-матеріалістична (марксистська) (В.П. Тугарінов, О.Г. Дробницький, М.С. Каган, А.Г. Здравомислов, С.Ф. Анісімов, В.А. Василенко) [5, 80]. До третьої групи належать дослідження західних соціальних філософів, культурологів та антропологів (К. Клаксон, Е. Фромм, М. Гайдеггер, К. Ясперс тощо) [4, 106], які використовували іншу, відмінну від діалектико-матеріалістичної, методологію пізнання культури. Це сприяло значному розширенню проблематики аксіології як у її сутнісному (власне аксіологічному), так і в прикладному ракурсах.

Особливе значення для повноцінного розв’язання поставлених нами завдань мають праці сучасних філософів, де осмислення проблем культури здійснюється у межах аксіологічної інтенції й аксіологічного дискурсу. Так, у монографіях С.Б. Кримського, В.А. Малахова, Г.В. Гребенькова та інших дослідників розглядаються загальнотеоретичні аспекти аксіології, і водночас репрезентуються різні аспекти проблеми цінностей у культурі взагалі й української зокрема.

Мета статті. Обґрунтувати необхідність аксіологічного підходу щодо проблеми формування національної самосвідомості громадян України, проаналізувати методологічне й світоглядне значення категорії “цінність”, здійснити аналіз аксіологічної складової української національної самосвідомості.

Виклад основного матеріалу. Витоки базових цінностей української культури сягають сивої давнини – ще дохристиянських часів. У фольклорі, билинах і казках, прислів’ях та приказках, у календарно-обрядових святах містилися народна мудрість, елементи народних знань і уявлень, своєрідна філософія практичного життя і чітко простежувалися елементи ціннісного впливу на представників молодого покоління. З виникненням слов’янської писемності та після хрещення Русі стає можливим розвиток літератури, яка мала філософсько-світоглядні аспекти. Літературні джерела цього історичного періоду (літописи, розповіді про життя відомих діячів, різні послання, повчання тощо) містять значний аксіологічний матеріал. Книжки Луки Жидяти, Іларіона, Феодосія Печерського, Кирила Туровського, Климентя Смолятича, Володимира Мономаха розповідають про давні українські ціннісні уявлення, в яких проблема людини висувається на передній план. Отже, формувати національну самосвідомість громадян та створювати систему національного виховання неможливо без врахування системи базових цінностей української культури як цілісного феномена, що охоплює ретроспективу і сучасність [2, 102].

Відомо, що аксіологія – вчення про цінності та їх співвідношення з реальним світом – здійснює філософське осмислення природи цінностей (тобто є філософською теорією загальнозначущих принципів, що визначають спрямованість людської діяльності та мотивацію людських вчинків). Аксіологія виникла наприкінці XIX – на початку XX ст. як спроба розв’язати деякі складні питання філософії, які стосувалися загальної “проблеми цінності” (це питання сенсу життя та історії, спрямованості й основ пізнання, кінцевої мети й виправдання людської діяльності, відносин особистості й суспільства та ін.). Сучасна аксіологія вивчає ті характеристики об’єктів і процесів світу, які мають позитивне або негативне значення для життя людини. Методологічною основою дослідження є аксіологічний та феномено-герменевтичний підходи, що сприяють всебічному філософсько-світоглядному аналізу української національної самосвідомості [6, 38].

Поняття “цінність” уперше з’являється наприкінці XVIII ст. у працях І. Канта, який протиставляв сферу моральності (свободи) сфері природи (необхідності). Виникнення цього поняття було пов’язане з переглядом традиційного обґрунтування етики, яке було властиве античності та середньовіччю і обстоювало тотожність буття й блага. Цінності самі собою, на думку вчених, не мають буття, у них є тільки значущість: адже вони

ВПЛИВ АКСІОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

– це вимоги, звернені до волі, мети, поставлені перед нею. Розведення буття і обов'язковості – передумова аксіології. Воно характерне для тих напрямів філософії XIX ст. і XX ст., в яких найвищою духовною здатністю людини визнається воля.

Цінності завжди мають історичний характер – вони змінюються залежно від історичної епохи, від змін змісту та форм людської життєдіяльності. Ці та інші обставини роблять цінності рухливими, релятивними, відносними. Наприклад, в епоху Київської Русі та у пізньому середньовіччі на українських теренах традиційно існував інститут ціннісноорієнтованих людей – святих, які виступали потужним механізмом духовного об'єднання всіх мешканців країни, всіх представників своєї Вітчизни. Гуманітарні та суспільні науки розглядають цінності як соціально-нормативні регулятори суспільного й громадського життя людей (цінності дуже часто виконують ідеологічні функції, стаючи складовою частиною суспільних ідеологій). Саме нормативна функція цінностей робить їх спеціальним предметом наукового дослідження з боку різних суспільних та гуманітарних наук – філософії, соціології, політології, психології, культурології, українознавства. Причому в українознавстві власне аксіологічний аспект (дослідження природи базових цінностей української культури) починає набирати відносно самостійного характеру [5, 88]. Адже в межах конкретних етнічних та національних культур соціальні цінності утворюють складні нормативно-ціннісні системи, де поряд із загальнолюдськими цінностями значення надається й національним цінностям. Аксіологія як загальна теорія цінностей – основа і метод не тільки філософських побудов, а й, зокрема, українознавства, де ціннісна проблематика є предметоутворювальною у найбільш повному і точному сенсі, в т.ч. в питанні про місце України і українства у світі, про ставлення світу до українців і українців до світу. Оскільки національна культура – аксіологічний за своєю сутністю і виявами феномен буття, то й зміст понять “національна свідомість” та “національна самосвідомість” можна розкрити й адекватно вписати в систему гуманітарного знання лише з урахуванням трактування цих феноменів. Українську національну культуру можна розглянути як систему, в якій змальовано універсальні, традиційні, фундаментальні (базові), конкретно-історичні та екзистенційно-особистісні цінності. Отже, національна самосвідомість є аксіологічним (за своєю природою і феноменологією) явищем [6, 18].

Головними аксіологічними принципами органі-

зації української національної культури (які позначилися і на специфіці становлення національної самосвідомості) були християнство, гуманізм і демократизм (глибокий сенс гуманізму як аксіологічного принципу організації української культури полягає в тому, щоб показати і довести: що українська національна культура та її фундаментальні цінності безпосередньо пов'язані з визнанням людського життя як найвищої цінності буття. Адже гуманізм – це цілісна система поглядів на людину, в якій утверджується високе суспільне покликання людини, цінність і унікальність її як особистості, обстоюються права людини: на свободу, щастя, власність, відсутність експлуатації, розвиток усіх здібностей. Саме проблема суб'єкта і суб'єктності є кардинальною у розгляді питання про розвиток національної самосвідомості українського народу. Бути суб'єктом – означає бути творцем своєї історії, в ситуації, коли джерела активності індивіда або спільноти опиняються поза ними, вони перестають бути суб'єктами. Сила й дієвість колективної самосвідомості народу залежить від характеру активності суб'єкта відтворення колективної самосвідомості народу (на теренах України такими суб'єктами були в різні часи південно-руські князі, видатні церковні діячі, братчики, козаки, передові представники шляхти, відомі мислителі, письменники, поети, вчені, політичні й державні діячі) [7, 85].

Отже, етнічна спільнота, яка розвивається від племен до націй, постійно зростає: у племен – низький рівень колективної суб'єктності, в етносів – середній, а у націй – високий (нація репрезентує найвищу системну цілісність всіх суб'єктних рис спільноти та її еліти).

Постає питання поширення й впровадження у життя традиційних українських цінностей та трудової етики як засобів ефективного господарювання і державного управління, а також питання про адресність української національної освіти, тобто про її регіоналізацію, максимальне врахування конкретних потреб і запитів населення, індивідуальних, етнопсихологічних та вікових особливостей різних його груп. Це сприяло б створенню умов для засвоєння громадянами України як національних цінностей, так і головних цінностей демократії (багатопартійність, політичний плюралізм, свобода слова, право вільного вибору тощо). Аксіологічний рівень (тобто цінності, ідеали, норми, які поділяє конкретна національна спільнота) завжди був і є однією з головних конститутивних засад становлення й розвитку національної самосвідомості як на груповому, так і на індивідуальному рівнях.

ЗМІСТ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І ТА МІСЦЕ У НЬОМУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

Висновки. Підсумовуючи вищесказане про аксіологічну складову національної свідомості як своєрідної системи базових цінностей, яку свідомо чи підсвідомо сповідують члени етнічної або національної спільноти, бачимо, що ці цінності, норми та ідеали є підґрунтям мотивації їхньої діяльності. Нормативно-ціннісна система культури є підґрунтям формування культурних традицій певної спільноти, цілісність і гармонійність її зумовлює і єдність історичної традиції, в межах якої існує і розвивається народ. Самі аксіологічні системи, своєю чергою, формуються на основі історичної традиції конкретної спільноти. Тому можна говорити про аксіологічні системи різних історичних епох і культур. Отже, аксіологічний рівень національної самосвідомості є однією з головних передумов єдності національних спільнот.

1. *Етнонаціональні аспекти державотворення в Україні // Феномен нації. Основи життєдіяльності.* – К.: Б.в., 1998. – 428 с.

2. *Табачковський В.Г. Філософський “образ світу” та національна самосвідомість // Феномен української культури: методологічні засади осмислення.* – К.: Б.в., 1996. – 350 с.

3. *Каган М.С. Философская теория ценности.* – Б.м.: Б.в., 1997. – 120 с.

4. *Лиферов А.П. Интеграционные процессы в мировом образовании: основные тенденции // Международный журнал по проблемам образования.* – Б.м.: Б.в., 1990. – №3. – С. 15 – 65.

5. *Пролев С.В., Малахов В.А., Козловский В.П. Культура и развитие человека.* – К.: Б.в., 1989. – С. 15 – 88.

6. *Разбегаева Л.П. Концепция ценностно-ориентированного гуманитарного образования: целевой и содержательный аспект: Теоретические исследования.* – Волгоград: Б.в., 2000. – 120 с.

7. *Семчишин М. Тисяча років української культури.* – К.: Б.в., 1998. – 420 с.

**Наталія Муляр, старший лаборант кафедри культурології та українознавства,
здобувач кафедри педагогіки
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

ЗМІСТ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І ТА МІСЦЕ У НЬОМУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

У статті аналізується досвід народного виховання в українській сім'ї другої половини XIX – початку XX століття. Обґрунтовано особливості раннього залучення дітей до трудової діяльності, що сприяло формуванню, окрім трудових, морально-етичних якостей особистості.

Постановка проблеми. Одним із основних осередків виховання дітей у другій половині XIX – на початку XX століття залишалася сім'я, у центрі якої була підготовка дітей до трудової діяльності, виховання чесного та працелюбного господаря і берегині домашнього вогнища.

Дієвим чинником сімейного виховання є спільна трудова діяльність батьків і дітей. Саме тому дітей слід залучати до сімейної праці, вони повинні мати конкретні трудові обов'язки, адекватні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має великий вплив на формування цілеспрямованої особистості.

Історія родинного виховання свідчить, що молоді люди, які хотіли одружитися і створити справжню, за народними уявленнями сім'ю, уміли робити все, що потрібно для утримання та розвит-

ку сім'ї, неабияку роль у цьому відіграло раннє та постійне залучення їх до праці.

На жаль, наше сьогодення є доказом того, що молоде покоління часто, створюючи ранні шлюби, не готове фізично і морально до формування сім'ї та виховання дітей, перекладаючи тягар життєвих буднів на плечі своїх батьків. Народнопедagogічний досвід вказує на те, що дитина тільки тоді шануватиме працю інших людей, коли працюватиме самостійно, оцінюючи при цьому затрати своїх сил та часу. Саме такі обставини дають змогу формуватися морально-етичним рисам особистості.

Аналіз останніх досліджень. Усвідомлення цінностей історичного досвіду сімейного виховання значно активізувало наукові пошуки дослідників в останні роки. Про це свідчить велика